

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Паливно-енергетичний комплекс є одним із головних важелів соціально-економічної та цінової політики. Серед пріоритетних напрямків забезпечення функціонування газової промисловості України мають бути: недопущення транзитних потоків газу через Україну, забезпечення надійності надання транспортних послуг, диверсифікація джерел надходження газу.

Трансформація економіки України до ринкової моделі господарювання здійснюється на основі формування відповідного правового поля. Особливої уваги заслуговує формування правового поля забезпечення діяльності та активізації відтворювальних процесів ПЕК як ключової галузі економіки, зростання якої створює матеріальні передумови сталого розвитку економіки країни в цілому.

В умовах перехідної економіки вплив на неї паливно-енергетичного комплексу особливо відчутний. Тому зараз велика увага приділяється реформуванню цього сектора. Вже здійснені заходи щодо реформування енергетичного сектора, спрямовані на лібералізацію ціноутворення та використання механізмів цінової конкуренції; створення ринкової інфраструктури; відпрацювання окремих моделей ринків енергоресурсів; формування правового поля діяльності господарюючих суб'єктів енергетичного ринку.

Якщо Україна намагається ввійти до європейської інтеграції і вважає пріоритетним напрямком реформування газової промисловості в державі, то майбутня структура газової промисловості повинна будуватись з врахуванням положень, встановлених європейським законодавством.

Газова промисловість України характеризується низкою принципових організаційно-технологічних особливостей, притаманних саме освоєнню природних газових ресурсів, транспортуванню газу, його переробці та реалізації отриманих продуктів. Враховуючи це і маючи на меті забезпечити ефективне функціонування та розвиток газової промисловості, згідно з Указом Президента України від 25.02.1998 року №151, було проведено її реформування.

Результатом цього заходу є подальша стабілізація видобутку газу.

Суттєво зросли обсяги пошуково-розвідувального буріння: з 73,5 тис. м у 1998 році до 147,5 тис. м у 2000. Останнє призвело до зростання річних темпів приросту нафтогазових запасів: з 5,49 млн. тонн умовного палива у 1998 році до 18,05 в 2000 [3].

Значно покращилася ситуація з внутрішніми розрахунками за спожитий природний газ. Якщо в 1999 році було оплачено 3,6 млрд. грн. (48% від спожитого), то в 2000 — 6,2 млрд. грн. (тобто, 81,8% від спожитого). Рівень оплати за природний газ з місцевих бюджетів зріс в 2000 році порівняно з 1999 роком на 81%, або на 426 млн. грн.

Почала покращуватися ситуація з зовнішньою заборгованістю. Позитивних зрушень зазнало погашення заборгованості за туркменський газ: якщо на кінець 1999 року заборгованість складала 208,7 млн. дол. США, то за газ, отриманий у 2000 році, розрахунки як за валютною (45,6 млн. дол. США), так і по товарній частині (68,4 млн. дол. США) завершено [2]. Наведені дані дають підстави для висновку, що нафтогазовий комплекс є потенційно дієвим і платоспроможним учасником зовнішньоекономічних відносин, здатним представляти Україну на світовому ринку природного газу.

Протягом 1999 – 2000 років постійно підвищувалася дисципліна платежів до бюджету. Так, у 1999 р. було сплачено 4 634 млн. грн., або 72% від плану, а в 2000 р. — 6 586 млн. грн., або 108% від планових показників [4]. Це свідчить, що період накопичування боргів перед бюджетом закінчився і розпочався період погашення заборгованості, яка виникла у попередні періоди.

В останні роки за участю державних і приватних господарюючих суб'єктів сформувався ринок природного газу. На ринку діє біля 230 трейдерів та операторів, але при цьому не забезпечується прозорість формування оптових та роздрібних цін на газ.

Сучасний внутрішній фактично існуючий газовий ринок України наповнюється за рахунок наступних джерел:

власний видобуток	— 18 млрд. м. куб.
плата Росії за газовий транзит по українській території	— 30 млрд. м. куб.
програма "stand-bay"	— 5 млрд. м. куб.
технічний газовий кредит	— 1 – 2 млрд. м. куб.
Усього	— 55 млрд. м. куб.

Однак щодо газу, то Україна має можливості значного розширення обсягів ринку за рахунок принаймні двох джерел: збільшення власного видобутку та розширення обсягів газового транзиту.

За звітом Мінпаленерго, на заваді першого стоїть відсутність фінансування з державного бюджету геологорозвідувальних і бурових та інших робіт по

відкриттю нових родовищ. На сьогодні існують стартові умови, які складають потенційні можливості розвитку газового ринку України:

родовище "Сиваш" — 32 млрд. м. куб. в рік;
Воднянське родовище (Полтавщина) — 11 млрд. м. куб. в рік;
ряд інших.

Щорічний обсяг споживання газу в Україні 75 – 80 млрд. куб. м. [4]. Таким чином, за умов розробки тільки одного газового родовища "Сиваш" газова проблема може бути вирішена, зніметься напруга на валютному ринку та у взаємовідносинах з Росією. До речі, для розвитку цього родовища необхідно 270 млн. грн. Окупність витрат складе 3 – 4 роки (за розрахунками фахівців із "Чорноморськнафтогазу"). Товарообіг української акціонерної компанії "Нафтогаз України", яка обіцяла в короткий термін розробити родовище, складає сьогодні 5 – 5,5 млрд. дол. Таким чином, за умов збереження компанією "Нафтогаз України" своєї обіцянки та позитивного рішення уряду країни в середньостроковий період можна вирішити газову проблему, принаймні, в значній мірі. Від держави очікується лише одне — відрегулювати податкову політику, щоб вона не поставила "Нафтогаз" у безвихідне положення.

Крім добування, значним джерелом постачання газу в Україну є наша газотранспортна система. Після російської вона є самою потужною в Європейському регіоні. Її протяжність становить 35,6 тис. км, а об'єм транзитного газу через неї в поточному році дещо знизився і запланований на рівні 110 млрд. м. куб. (2000 р. — 116, 1999 — 119 млрд. куб. м). Не даремно вона є об'єктом постійної уваги керівників міжнародного англо-голандського концерну "Шелл".

Отже, друге пов'язане зі значними труднощами конкурентного характеру, в яких Україна терпить фіаско, яке обумовлюється цілим рядом причин технічного характеру, основною з яких є непідготовленість транзитної системи України, низький технічний рівень обладнання, відсутність коштів на технічне оновлення та ін. Однак за умов постійного вирішення цих питань в перспективі основа для усталення цього джерела енергоресурсів існує.

І це ще не повне використання потужностей, бо вони значно вищі: на вході — 290, на виході — 170 млрд. м. куб. за рік. І, що саме головне, — це доходи державного бюджету в 2,5 млрд. дол.

Однак нарощування обсягів — це не єдина газова проблема. Не менш значною є проблема ефективного споживання ресурсів газу — відпрацювання на всіх рівнях: як на виробничому, так і в сфері особистого споживання — коректної, ефективної структури споживання на основі інноваційних ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій, тобто проблема енергозбереження.

Все наведене вище дозволяє зробити висновок, що значна частина цілей, які ставилися при реформуванні газового комплексу, досягнуті [1].

Слід зазначити, що на сьогодні і в середньостроковій перспективі газовий комплекс і його провідна ланка НАК "Нафтогаз України" є і буде інструментом державної політики в галузі. Це, по-перше, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві за рахунок підтримки низького рівня споживчих цін на природний газ, по-друге, підтримка за рахунок низьких цін на природний газ конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників і, по-третє, вирішення проблем диверсифікації шляхів надходження енергоресурсів (Туркменістан, у перспективі Іран) та організації міждержавних шляхів постачання енергоносіїв.

На сьогодні за рахунок своєї господарської діяльності (за рахунок газотранспортної системи і газовидобування) газовий комплекс, по суті, дотує державу, її господарство та соціальну сферу в сумі близько 4,5 млрд. грн. на рік.

Ця дотація реалізується як за рахунок податкового тягара, який у газовій галузі вищий середнього (це стосується в першу чергу відрахувань від плати за транзит природного газу в сумі 2,5 млрд. грн.), так і за рахунок встановлення регульованих цін на природний газ для окремих категорій споживачів, які значно нижчі закупівельних цін на газ, та тарифів на його транспортування для внутрішніх споживачів, що не забезпечують достатнього рівня рентабельності для послуг з транспортування. Так, природний газ, який комплекс отримує як оплату за послуги з транзиту російського газу за ціною 270 грн. за тис. куб. м (50 дол. США) та закуповує в Туркменістані (за ціною 40 дол. США на кордоні з Узбекистаном), він вимушений продавати за середньою ціною 242,8 грн. за тис. куб. м (з урахуванням ПДВ), що приносить збитків більше, ніж 2 млрд. грн. від цієї діяльності. Також слід додати і несплати за спожитий природний газ з боку споживачів, у т.ч. і держави.

Всупереч положенням ратифікованого Україною договору до Енергетичної хартії проводяться відрахування від плати за транзит природного газу, що суттєво зменшує прибуток газотранспортних підприємств і знижує їх інвестиційну привабливість. Підвищення інвестиційної привабливості сприяло б також збільшенню ціни реалізації природного газу споживачам та тарифів на його транспортування.

Зважаючи на стратегічну роль газової промисловості для господарства України, при визначенні напрямків і цілей його розвитку за основу були взяті ключові цілі державної політики у сфері газової галузі, а саме:

1) забезпечення інтересів вітчизняних споживачів газу;

2) забезпечення національної безпеки держави, зважаючи на те, що енергетична безпека є ключовою складовою системи національної безпеки. Забезпечення енергетичної безпеки полягає, насамперед, у мінімізації впливу факторів ризику на стабільну діяльність енергетичної галузі;

3) ефективність діяльності підприємств газової промисловості як у розумінні фінансової ефективності, що забезпечує інтереси суб'єктів газової галузі, так і загальноекономічної ефективності, тобто перевищення суспільних вигод від діяльності галузі над економічною вартістю використаних ресурсів;

4) забезпечення можливостей ефективного розвитку газової промисловості, що вимагає балансування інтересів споживачів, з одного боку, та підприємств галузі — з іншого, при визначенні напрямків та параметрів державного регулювання (зокрема, принципів регулювання цін, тарифів та оподаткування, узгодження бюджетів різних рівнів щодо встановлення і фінансування пільг та субсидій окремим категоріям споживачів);

5) забезпечення можливостей інтеграції України в Європейське Співтовариство, що вимагає наближення норм і правил функціонування газового ринку до норм європейського законодавства.

Правове поле діяльності підприємств у газовій промисловості визначається рядом нормативних актів. Окремі питання газового виробництва в частині користування надрами при геологічному вивченні та розробці родовищ газу певною мірою регулюються Кодексом України про надра, а в частині транспорту газу — Законами України "Про трубопровідний транспорт" та "Про транспорт". Певні аспекти користування надрами регулюються Законом України "Про угоди про розподіл продукції".

Однак, наприклад, Кодекс про надра є загальним, рамковим законом, який відноситься до всіх видів корисних копалин — від торфу і піску до нафти і золота, тому він встановлює тільки найзагальніші положення і норми надрокористування. Тому дуже важливим для газового комплексу є прийнятий Верховною Радою України Закон "Про нафту і газ". Він містить норми, яких або немає в Кодексі про надра, або вони через загальність формулювання не враховують специфіки нафтогазової галузі.

Перехід до ринкових відносин в економіці висуває принципово нові вимоги і підходи до врегулювання відносин у газовому виробництві, зокрема вимагає законодавчого врегулювання балансу інтересів як держави, так і інвесторів, які щодо ряду позицій протилежні.

Головним є те, що особливість законодавчої бази функціонування газової промисловості України визначається насамперед нерозривністю процесу пошуків і видобутку газу, його транспортування магістральними трубопроводами.

Прозорість правового поля для надрокористувачів усіх форм власності забезпечується зафіксованою в Законі вимогою обов'язковості конкурсного механізму надання спеціальних дозволів на користування надрами (на відміну від діючого Кодексу про надра, в якому ця норма не передбачена).

Ряд положень Закону направлено на посилення державного контролю за ефективним використанням надр, якими передбачено обов'язкове укладення угод про умови користування надрами між усіма надрокористувачами і центральним органом виконавчої влади. Наявність таких угод, в яких чітко виписані права і обов'язки сторін, з одного боку, гарантує захист законних прав надрокористувачів від адміністративного свавілля, а з іншого — дозволяє державі контролювати об'єми і хід виконання робіт з освоєння родовищ і застосувати санкції у разі невиконання надрокористувачами своїх зобов'язань.

Надзвичайно важливо, що в Законі "Про нафту і газ" уперше на законодавчому рівні встановлюється перелік причин, за якими підприємства трубопровідного транспорту можуть відмовити заявнику в наданні транспортних послуг. Відмова в транспортуванні з інших причин не дозволяється.

Крім згаданих правових новацій, Закон містить цілий ряд правових норм, які регулюють взаємовідносини в сферах діяльності, раніше не охоплених чинним законодавством України. Це норми, які регулюють підземне зберігання газу, переробки газу та ін.

Принциповий характер носять положення Закону про те, що органи виконавчої влади, які здійснюють державне регулювання і державний нагляд за діяльністю в нафтогазовій галузі, не можуть здійснювати підприємницьку діяльність і не можуть мати в цій сфері управління суб'єктів підприємницької діяльності. Ця норма не була раніше зафіксована в Кодексі про надра, хоч вона кореспондується з Указом Президента України від 16 серпня 1997 р. №853 "Про заходи щодо реалізації державної політики в сфері природних монополій" і визнана у всьому світі як одна з безумовних антимонопольних вимог.

Другим важливим Законом, який стосується нафтогазової галузі, є Закон України "Про угоди про розподіл продукції". Дія Закону "Про нафту і газ" в частині використання нафтогазоносних надр не розповсюджується на об'єкти — родовища і перспективні площі, які будуть освоюватися на основі угод про розподіл продукції. Закон України "Про угоди про розподіл продукції" стосується насамперед тих специфічних об'єктів, які відрізняються складністю геологічної будови і малою рентабельністю освоєння. Перелік цих об'єктів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Абсолютна більшість діючих родовищ нафти і газу, а також родовищ, що прогноуються, буде розроблятися не на основі угод

про розподіл продукції, а за нині діючою системою. Таким чином, Закони "Про угоди про розподіл продукції" і "Про нафту і газ" будуть діяти паралельно для різних груп об'єктів, а надрокористувач і держава зможуть вибирати, на якій нормативній базі доцільно розробляти те або інше родовище.

В Національній програмі "Нафта і газ України до 2010 року" сформульовано основний принцип енергетичної політики держави — максимальне забезпечення потреб держави в паливно-енергетичних ресурсах за рахунок збільшення об'ємів власного видобутку та зниження залежності від імпорту енергоносіїв.

Сьогодні всі пошуково-розвідувальні роботи і буріння експлуатаційних свердловин виконуються за рахунок власних коштів (прибутку) газодобувних підприємств, що залишаються в розпорядженні підприємства і амортизаційних відрахувань. При цьому амортизаційні відрахування в структурі ціни газу складають дуже низьку частку. Звідси такі високі ціни на газ власного видобутку і завищена рентабельність газодобувних підприємств.

Прийняття змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" сприяє виправленню фінансового положення газодобувних підприємств галузі.

Основні положення зазначених змін — віднесення витрат, пов'язаних з розвідкою (дорозвідкою) і обладнанням газових родовищ, які виконуються за рахунок власних коштів газодобувних підприємств, до валових витрат, встановлення окремого механізму амортизації газових свердловин.

Проведені економічні розрахунки свідчать, що ці запропоновані зміни дозволять за рахунок збільшення амортизаційних відрахувань і віднесення витрат, пов'язаних з розвідкою (дорозвідкою) і обладнанням газових родовищ, до валових витрат зменшити завищену рентабельність газодобувних підприємств і направити вивільнені кошти на додатковий видобуток газу. Надалі це спричинить збільшення грошових надходжень до бюджету.

З метою забезпечення створення дійової системи законодавчих актів в газовому комплексі України необхідно вжити заходів у наступних напрямках:

1. Прискорити прийняття Закону України "Про погашення вартісної різниці, яка виникла внаслідок невчасних розрахунків споживачів за використаний природний газ, послуг по його транспортуванню", тобто компенсації вартісної (курсової) різниці, яка виникла за період 1995 – 1998 рр. при розрахунках за природний газ і виражена в доларах США.

2. Прискорити розгляд Закону України "Про внесення змін в Закон України "Про податок на додану вартість", який би передбачав нульову ставку податку на додану вартість на імпортований газ і операції з його продажу.

3. Ухвалити Закон України "Про ратифікацію Рамкової угоди про інституційні основи створення міждержавних систем транспортування нафти і газу".

4. Прискорити розгляд Закону України "Про основи функціонування ринку природного газу в Україні".

5. Підготувати проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації".

Створена законодавча база, а також прийняття нових законів, змін і доповнень до діючих, стануть важливою передумовою подальшого успішного розвитку газової промисловості України і її привабливості для потенційного інвестора.

Література: 1. Гордань В.С. Прогноз тенденції розвитку паливно-енергетичних галузей. //36. наукових праць міжнародної науково-практичної конференції "Політичні, економічні та екологічні проблеми енергетичної безпеки і транспортування енергоресурсів в Україні". — К.: РВПС України НАН України, 2001. 2. Кравчук К. Віртуальна ціна. /Енергетична політика України. — 2000. — №2. — С. 46 – 51. 3. Паливно-енергетичні ресурси України. Статистичний збірник. — К.: Держкомстат України, 2000. — 480 с. 4. Статистичний щорічник України. Держкомстат України. — К.: Техніка, 2000. — 512 с.

Стаття поступила до редакції
14.10.2002 р.

УДК 331.2

Еськов А.Л.

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Рассмотрены проблемы управления социальными факторами стимулирования труда в условиях работы крупного машиностроительного предприятия. Сформулированы современные принципы создания действенного механизма поощрения работников с учетом корпоративной культуры предприятия.

Реализация стратегии рыночных отношений в Украине и выход на качественно новый их уровень предполагает дальнейшее совершенствование активизации человеческого фактора.